

ABSTRACT

The *Bogoglasnik* phenomenon or a phenomenon of the Orthodox liturgical songbook is, on the one hand, a certification of the faith situation in the eighteenth-century Orthodoxy in the eastern lands, on the other hand it confirms the qualitative structure of the songs performed at that time, and on the third, it evokes their theological and musicological analysis in order to justify the degree of their influence on the situation of faith in neighboring lands. For this reason, the aforementioned phenomenon seems not only to be a very interesting research subject, but also makes the establishment of qualitative factors on its basis explain many phenomena related to the liturgical side of its influence, i. e. reception by Orthodox and non-Orthodox communities.

This entire problems-content limited to three chapters seems to be a good proof of the author's approach to presenting the issue in the form of a specific review of issues in their historical dimension, as well as the author's intention to differentiate the individual chapters in terms of their content. According to the author, such a method of scientific narration promotes the reader's interest in the discussed issue, does not "bore" him with a multitude of details, while revealing the complexity of the research matter and its importance in relation to cognitive processes. The quality awareness of prayer books or theological textbooks allows for the proper direction of one's own reflection, towards building the proper attitude of an orthodox Christian.

The narration of the work is therefore based on three basic units (chapters) of almost equal volume (approximately 60 pages each, not counting other elements of the dissertation). Such a method of dividing the research material indicated the "equal rights" of the topics discussed in them and the quality of their importance for the recipient. According to the author, these topics (structural analysis of the hymnal, historical retrospection taking into account various forms of liturgical singing, and theological and musicological analysis of selected examples) constitute a full picture of the presented conclusions, which are also the result of many years of research work. The author's functioning in the Orthodox Church liturgical life carried out through the

service of the deacon, allowed the obtained conclusions and statements to be verified in practice, becoming a source of fascination, which constantly accompanies scientific work.

The first chapter is both devoted to the history of discussed document and a general discussion of its content. Based on the opinions of researchers, it is established, for example, that the discussed *Bogoglasnik* was printed at the end of the 18th century (most researches propose the year 1791), when a special need for such a liturgical anthology was felt due to the use of earlier copies of hymnals and the need to disseminate newly created works, in which not only folk influences can be seen, but also the influence of the most important composers of this time (e. g. Dymitr Bortniański).

The discussed collection contains about 250 songs divided into traditional four thematic sets (of Christology, Mariology, hagiography and piety ones, i. e. the anthropological set). In this study, much attention is paid to the texts of these songs, whose thematic diversity is also accompanied by linguistic one: in addition do Church Slavonic examples, there is also no shortage of Ukrainian, Polish, and even Latin ones. Regardless of the language, they are an example of perfect mastery of the poetry and are a certification of creative autonomy.

Among the issues raised in the narrative, it is worth paying attention to the in-depth analysis of the 19th-century Chełm editios of religious songs, an edition that took into account the conditions of local folk art, Latin influences, religious conflicts, etc. In such conditions, liturgical, paraliturgical and even folk music full of dramatic tensions, also often "sad", could have been born. The author considered taking this phenomenon into account, despite its seemingly different subject matter, to be an important contribution to the conditions in which the native profile of Orthodox music was shaped in the lands of the Russian partition. The reception of this songs collection was wide, not only in the geographical sens, but also chronologically. Without going into details, let us add that it was known and used in Russian land, and its latest reissue, published in the 20th century, is due to Emilian Witoszyński, one of the most outstanding hymno- and ethnographers.

The middle chapter is devoted to the "historical background" of the songs included in the discussed *Bogogłasnik*. Although a number of historical references can be found in the previous chapter, in the discussed fragment of the work this historical aspect is subject to a deeper analysis, taking into account accompanying phenomena.

De natura rei, the main subject of research are spiritual poem (*stichas*) and *cantos*. This is because the text of penitential songs are distinguished by their special metaphors and symbolism, offered in a somewhat more restrained way than in the hymn works. These poems deserve attention, because they introduce an anthropological element to the three theological threads presented earlier. An important supplement to them is the collection devoted to the issue of death, which in the Baroque period was again exposed with similar power as in the Middle Ages. Their general message is unambiguous: because of transience, the process of conversion is necessary. Since this conversion takes place at first in the mental sphere of man, the examples discussed are characterized by a significant restraint of expression and a specific "intimacy".

Chapter number three contains analyses of Examples selected from the four thematic sets mentioned above. And in this case, much attention was devoted to the literary text, sometimes proposing its philological and poetic translations *in extenso*, as well as performing a musicological analysis of both the source texts and their polyphonic "transformations", contained in the twentieth-century *Bogogłasnik* edited by E. Witoszyński. Such an approach to the issue enabled the presentation of the ideological perspective of the issues discussed earlier.

SUMMARIUM

Fenomen Bogogłasnika, czyli prawosławnego śpiewnika liturgicznego, stanowi z jednej strony potwierdzenie sytuacji wiary osiemnastowiecznego Prawosławia na ziemiach wschodnich, z drugiej potwierdza jakościową strukturę ówczesnie wykonywanych pieśni, z trzeciej zaś ewokuje ich teologiczno-muzykologiczną analizę celem uzasadnienia stopnia wpływu na sytuację wiary ziem ościennych. Z tego powodu wspomniany fenomen wydaje się nie tylko bardzo interesującym przedmiotem badawczym, lecz także sprawia, że ustalenie faktorów jakościowych na jego podstawie tłumaczy wiele zjawisk związanych z liturgiczną stroną jego oddziaływań, czyli recepcji ze strony społeczności prawosławnych, a także nieprawosławnych.

Zamknięcie całokształtu treściowego w trzech rozdziałach to potwierdzenie autorskiej postawy prezentacji problemu w formie swoistego przeglądu zagadnień w ich wymiarze historycznym, a także autorskiej intencji zróżnicowania poszczególnych rozdziałów pod ich względem treściowym. Taki sposób narracji naukowej, zdaniem autora, sprzyja zainteresowaniu czytelnika omawianym zagadnieniem, nie „zanudza go” mnogością szczegółów, odślaniając zarazem złożoność materii badawczej i jej ważność w odniesieniu do procesów poznawczych. Świadomość bowiem jakości modlitewników czy podręczników teologicznych pozwala na właściwe ukierunkowanie refleksji własnej, na budowanie właściwej postawy ortodoksyjnego chrześcijanina.

Narracja pracy przebiega zatem w oparciu o trzy zasadnicze jednostki (rozdziały) mające niemal równą objętość (około 60 stron każdy, nie licząc innych elementów dysertacji). Taki sposób podziału materiału badawczego wskazywał na „równouprawienie” podejmowanych w nich tematów i na równorzędność ich znaczenia dla odbiorcy. Tematy owe (analiza strukturalna śpiewnika, historyczna retrospekcja z uwzględnieniem różnorodnych form śpiewu liturgicznego oraz teologiczno-muzykologiczna analiza wybranych przykładów) składają się, zdaniem autora, na pełny obraz prezentowanych wniosków, będących zarazem wynikiem długoletniej pracy badawczej. Dokonywane za pośrednictwem posługi diakona

funkcjonowanie autora w życiu liturgicznym Cerkwi Prawosławnej, pozwalało uzyskane wnioski i stwierdzenia weryfikować w praktyce, stając się źródłem fascynacji, towarzyszącej nieustannie pracy naukowej.

Rozdział pierwszy poświęcony jest zarówno dziejom omawianego dokumentu, jak i ogólnemu omówieniu jego zawartości treściowej. W oparciu o opinie badaczy ustala się na przykład, iż omawiany Bogogłosnik wydrukowano pod koniec wieku XVIII (większość badaczy podaje rok 1791), kiedy odczuwano szczególną potrzebę takiej antologii liturgicznej z uwagi na zużycie wcześniejszych egzemplarzy śpiewników i potrzebę rozpowszechnienia nowo powstałych utworów, w których dają się zauważyć nie tylko wpływy ludowe, lecz także oddziaływanie najważniejszych ówczesnych kompozytorów (np. Dymitra Bortniańskiego).

Omawiany zbiór zawiera około 250 pieśni podzielonych na tradycyjne cztery bloki tematyczne: chrystologiczny, mariologiczny, hagiograficzny oraz pieśni pokutne i błagalne, czyli blok antropologiczno – pietystyczny. W niniejszym opracowaniu wiele uwagi poświęcono tekstom tych pieśni, których zróżnicowaniu tematycznemu towarzyszy także zróżnicowanie językowe: prócz przykładów cerkiewnosłowiańskich nie brak też ukraińskich, polskich, a nawet łacińskich. Niezależnie od języka stanowią one przykład doskonałego opanowania sztuki poetyckiej i są potwierdzeniem autonomii twórczej.

Spośród zagadnień poruszanych w narracji warto zwrócić uwagę na wnikliwą analizę dziewiętnastowiecznej chełmskiej edycji pieśni religijnych, edycji uwzględniającej uwarunkowania miejscowej sztuki ludowej, wpływy latynizacyjne, konflikty prawosławno-unickie itp. W takich warunkach mogła się zrodzić pełna dramatycznych napięć muzyka liturgiczno - paraliturgiczna oraz ludowa, też często „smutna”. Uwzględnienie tego zjawiska, mimo pozornie odbiegającej tematyki, autor uznał za ważny przyczynek do uwarunkowań, w jakich na ziemiach zaboru rosyjskiego kształtował się rodzimy profil muzyki prawosławnej. Recepcja tego zbioru antologicznego była szeroka nie tylko w sensie geograficznym, lecz także chronologicznym. Nie wdając się w szczegóły dodajmy, iż był on znany i wykorzystywany na ziemiach rosyjskich, a jego najnowsze, już w XX wieku wydane

wznowienie zawdzięczamy Emilianowi Witoszyńskiemu, jednemu z najwybitniejszych hymno- i etnografów.

Rozdział środkowy poświęcono „zapleczu historycznemu” pieśni zawartych w omawianym *Bogogłosniku*. Aczkolwiek szereg odwołań historycznych znajduje się w rozdziale wcześniejszym, w omawianym fragmencie pracy aspekt historyczny poddany jest głębszej analizie z uwzględnieniem zjawisk towarzyszących.

Z natury rzeczy zasadniczym przedmiotem badań są wiersze duchowne (stychy) i kanty. Dzieje się tak, ponieważ teksty pieśni pokutnych wyróżniają się szczególną metaforyką i symboliką, oferowaną w sposób nieco bardziej powściągliwy, niż w twórczości hymnicznej. Wiersze te zasługują na uwagę, wprowadzają bowiem element antropologiczny do prezentowanych wcześniej trzech teologicznych wątków. Ważnym ich uzupełnieniem jest zbiór poświęcony zagadnieniu śmierci, który w okresie barokowym ponownie bywał eksponowany z podobną mocą, jak w dobie średniowiecznej. Ich generalne przesłanie jest jednoznaczne: z powodu przemijania konieczny jest proces nawrócenia. Skoro zaś to nawrócenie dokonuje się zrazu w sferze mentalnej człowieka, omawiane przykłady charakteryzuje znaczna powściągliwość wyrazu i swoista „intymność”.

W **rozdziale trzecim** zawarto analizy przykładów wybranych z poszczególnych czterech wspomnianych bloków tematycznych. I w tym przypadku wiele miejsca poświęcono tekstowi literackiemu, proponując niekiedy jego filologiczno-poetyckie przekłady in extenso, a także dokonując muzykologicznej analizy zarówno tekstów źródłowych, jak i ich „transformacji” wielogłosowych, zawartych w dwudziestowiecznym *Bogogłosniku* pod redakcją E. Witoszyńskiego. Takie podejście do zagadnienia umożliwiło prezentację ideowej perspektywy omawianych wcześniej zagadnień.